

Het archeologisch onderzoek op de sites Begijnenstraat en Melaan St.-Rombout

Inleiding

Tijdens de eerste helft van 2005 had de dienst Archeologie de handen vol met vondst- en dataverwerking. Het schervenmateriaal van de opgravingen op de Grote Markt werd met heel veel geduld in elkaar gepuzzeld tot (bijna) volledige potten, kruiken, schaaltes en schotels. Nadien werd van elk van de gereconstrueerde voorwerpen een tekening gemaakt. In de loop van het voorjaar werden tevens de resultaten bekend gemaakt van het recente onderzoek op de relikven van de Heilige Romuldus / St.-Rombout.

In de zomermaanden werden de tekentafel en het kunstlicht ingeruild voor de werkput en de buitenlucht. Van juni tot september voerde de archeologische ploeg een eerste onderzoek uit op de terreinen van het voormalige Lorette-instituut in de Begijnenstraat. Op deze locatie stond in de Middeleeuwen een groot zandstenen gebouw: het Spijker. De geplande bouw van appartementen met half-ondergrondse parking vormde hier acuit een bedreiging voor het archeologische bodemarchief. Het onderzoek werd mogelijk gemaakt dankzij de goede samenwerking tussen projectontwikkelaar nv

Nieuwsbrief 8

Vlaamse Poort en de Stad Mechelen. In november volgt een tweede en tevens laatste onderzoekscampagne.

Gelijktijdig met het einde van de eerste campagne in de Begijnenstaat, werd in september een archeologisch onderzoek uitgevoerd in het kader van het Europese WHCC-project (Water in Historic City Centers). Ten behoeve van dit onderzoek werd een kleine werkput geopend op het kruispunt van de Melaan en de Minderbroedersgang, ter hoogte van de plaats waar tot het begin van vorige eeuw een brug liep over de Melaan.

Begijnenstraat

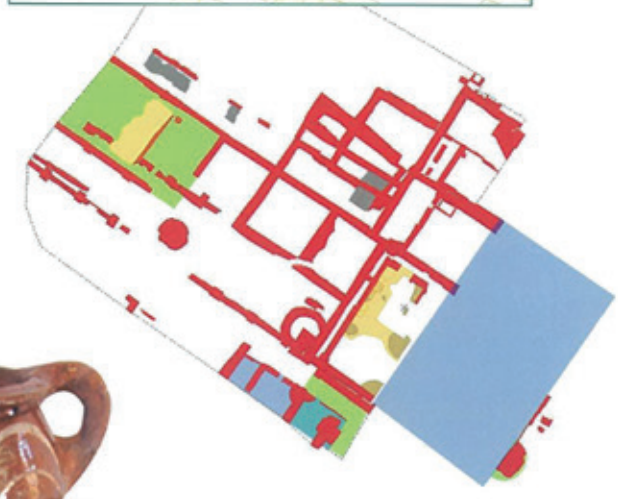
De oud-leerlingen van het Lorette-instituut of het latere Centrum voor Deeltijds Onderwijs in de Begijnenstraat herinneren zich misschien nog de buitenmuur van hun turnzaal. Gebouwd met witte zandsteen en nog tot op grote hoogte bewaard, is deze muur één van de weinige zichtbare overblijfselen van het middeleeuwse Spijker, een gebouw dat op basis van zijn naam in verband gebracht wordt met graanopslag ('spica' is Latijn voor graan). Toen projectontwikkelaar nv Vlaamse Poort zijn plannen bekend maakte om de schoolgebouwen te vervangen door moderne appartementen, waren de archeologen er als de kippen bij om deze veelbelovende plek te onderzoeken.

De zuidoostelijke gevel van het gebouw (de zijde van de IJzerenleen) stond nog grotendeels overeind. Oude foto's tonen een -thans verdwenen- steil dak en de aanzet van enkele hoektorentjes die ten tijde van de foto al afgebroken waren.

Oude foto van het Spijker

Het geheel moet qua stijl erg geleken hebben op het Schepenhuis. De zuidwestelijke en noordoostelijke gevels moeten trapgevels geweest zijn, te oordelen naar de foto's. De noordoostelijke gevel is verdwenen, maar van de zuidwestelijke werd tijdens het onderzoek nog een

gedeelte aangetroffen. Bij het afkappen van de muur werden zelfs nog resten van twee deurlijsten -waarvan één mooi gesculpteerd- en twee kleine raampjes gevonden. In één van de raampjes vonden de archeologen wat van het originele loodglas. Hoe de noordwestelijke gevel (de zijde van de latere speelplaats) er uitzag, blijft voorlopig nog gissen. Waarschijnlijk is deze al langere tijd afgebroken. Ook het precieze bouwvolume van het Spijker blijft daarmee ter discussie.

Het indrukwekkende bouwwerk staat er sinds de 14de eeuw. In een historische bron uit 1346 wordt het vermeld als een 'spiker'. Of het hier gaat om een graanopslagplaats, een soort handelsbeurs voor de verkoop van graan of iets gelijkaardigs, is tot op heden niet bekend. In het middeleeuwse Mechelen bevonden zich vermoedelijk meerdere spijkers, maar geen van deze werd ooit onderzocht. Historische bronnen leren ons dat het gebouw in de 16de eeuw in het bezit was van de Abdij van Heylisse (Hélécine). Deze abdij maakte er een refugium van, een soort toevluchtsoord voor de monniken in de stad en tevens een representatie van de rijkdom en macht van de abdij. Van deze refugia zijn er talrijke bekend in het Mechelse,

maar ook over deze periode ontbreken nog heel wat gegevens. Niet zelden werden refugia verhuurd aan burgers, wat inderdaad ook het geval is geweest voor het zandstenen gebouw in de Begijnenstraat. In 1561 werd het gebouw verkocht als zijnde twee woningen en vanaf dan is de eigendomsoverdracht van het gebouw in grote lijnen te volgen.

Aangezien er nog veel raadsels hingen rond dit opmerkelijke gebouw en zijn ligging te midden van een bouwblok, begon de dienst Archeologie van de Stad Mechelen, bijgestaan door het VIOE en talrijke studenten van de Vlaamse universiteiten, in juli 2005 met haar onderzoek op de voormalige speelplaats en het binnenkoertje van de school, het terrein rond het Spijker. Het gebouw zelf wordt opgraven na afloop van de sloopwerken.

De oudste sporen die werden blootgelegd, dateren uit de 13de eeuw (de zachtgele zones op het grondplan). Dieper kon er wegens tijdsgebrek niet gegraven worden. Aan de kant van de Begijnenstraat werd er op de valreep, enkele uren voor het dichtleggen van de put, nog een smal muurtje uit zandsteenbrokken en tegels gevonden. Dit muurtje diende waarschijnlijk als fundering voor een lemen bovenbouw. De bijhorende vloer was eveneens in leem. De omvang van het gebouw kon niet achterhaald worden. Het was in elk geval breder dan de latere constructies op die plek.

Muurtje uit zandsteenbrokken en tegels

Vlak tegen het latere Spijker werden lemen vloeren aangetroffen met één centrale haard in tegels en nog drie andere haardplaatsen (de lichtbruine zones op het grondplan). Muren werden niet gevonden en werden waarschijnlijk vernield bij latere bouwwerken. Ook deze vloeren dateren uit de 13de eeuw.

Naar het einde van de 13de eeuw toe (de groene zones op het grondplan) wordt het lemen gebouw aan de Begijnenstraat vervangen door een bakstenen huis. Het stevig gebouwde huis bezat met zandsteen afgewerkte hoeken en lemen vloeren.

Bakstenen huis aan de Begijnenstraat

In één van de vloeren werd een stuk van een aardewerken dakruiter aangetroffen. Halverwege het bouwblok, ten zuidwesten van het latere Spijker, stond eveneens een solide bakstenen huis. Slechts een klein stuk van het gebouw viel in de te onderzoeken zone. Deze woning zal tijdens de tweede campagne, na de sloop, in zijn geheel worden vrij gelegd. In een klein sleufje aan de zuidzijde van het Spijker werden er resten aangetroffen van een bakstenen bouwwerk met een halfroond torenfundament. Van dit gebouw is verder niets geweten.

Tijdens de 14de eeuw vinden er nogal wat veranderingen plaats. In eerste plaats wordt het zandstenen Spijker gebouwd (de grote blauwe zone op het grondplan). Het 13de-eeuwse huis ernaast wordt afgebroken en vervangen door een rij van smallere gebouwtjes (de kleinere blauwe zone), vermoedelijk om plaats te maken voor een wegje dat naar het Spijker voert.

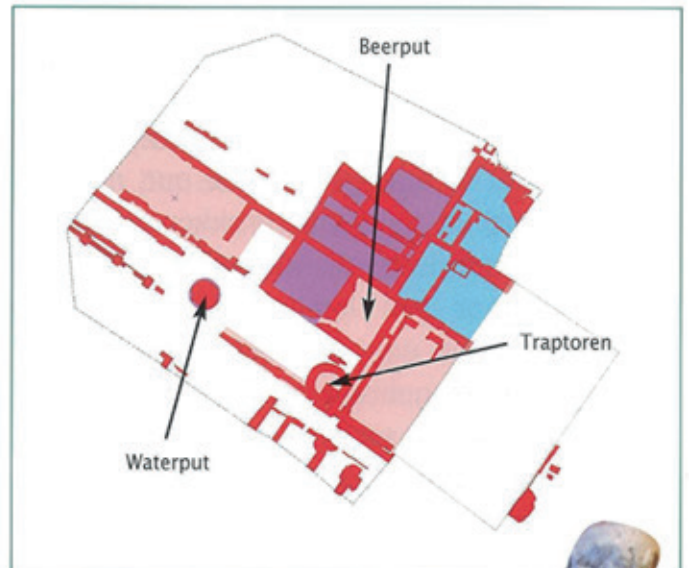
Smallere gebouwtjes langs het Spijker

Van het pad zelf zijn geen sporen teruggevonden als gevolg van de aanleg van een diepe, gemetselde 19de-eeuwse riool op dezelfde plaats. Het huis aan de Begijnenstraat blijft bestaan, al vertoont één lemen vloer duidelijk brandsporen. Vanaf deze periode tot zeker in de 15de eeuw loopt er eveneens een paadje langs het huis, waarschijnlijk van aan de Begijnenstraat in de richting van het Spijker (de grijze zones op het grondplan).

Pad met verharding in baksteen

Voor het overige blijft de 15de eeuw in duister gehuld. Over het uitzicht of de functie van het zandstenen gebouw tijdens deze periode is zo goed als niets bekend. De woning aan de Begijnenstraat krijgt een nieuwe bakstenen vloer met visgraatpatroon.

De 16de eeuw brengt weer talrijke veranderingen met zich mee (de roze zones op het grondplan). Het zandstenen gebouw krijgt een noordelijke uitbouw met traptoren, een grote beerput en 2 perceelsmuren, waarvan eentje halverwege het oorspronkelijke gebouw.

Deze 'nieuwbouw' heeft waarschijnlijk te maken met de nieuwe functie als refugium van de Abdij van Heylisseem. De beerput bleek een schat aan vondsten te bevatten.

Het onderzoek van de grote beerput

Een puntgave tinnen kandelelaar, rijk versierd glas en luxueus aardewerk werden tijdens de opgravingen dag na dag bovengehaald.

schijnlijk door verschillende eigenaars of huurders gebruikt. Zo wijst bijvoorbeeld een laag met opvallend veel glazen urinalen in de richting van de medische wereld. Vlak voor of na de nieuwe aanbouw werd een vreemde structuur neergezet die bestaat uit zware, zeer onregelmatige funderingsmuren in een soort cellenpatroon. Het patroon doet onmiddellijk denken aan een soort opslagplaats maar het blijft voorlopig gissen naar de precieze functie (de purperen zone op het grondplan). Het huis aan de Begijnenstraat wordt afgebroken en mogelijk vervangen door een smallere en slordigere constructie waarvan echter geen vloerniveaus zijn aangetroffen.

In latere tijden komt er nog een zandstenen waterput bij op het terrein (eveneens in het purper), evenals enkele kelders die tegen het zandstenen gebouw zijn aangebouwd (de lichtblauwe zone op het grondplan). Een wat ongewone vondst is de grote kalkblusserskuil.

Kalkblusserskuil

Deze rechthoekige kuil werd gebruikt om ter plaatse, op de werf, kalk te blussen voor mortel en bepleistering. De kuil werd achteraf opgevuld met bouwafval.

Na de sloop krijgt de dienst Archeologie van de Stad Mechelen van de projectontwikkelaar nog even de tijd krijgen om een kijkje te nemen onder het Spijker en op het terrein ernaast. Dit zal ongetwijfeld nog een heleboel vragen oplossen over de geschiedenis van dit merkwaardige gebouw.

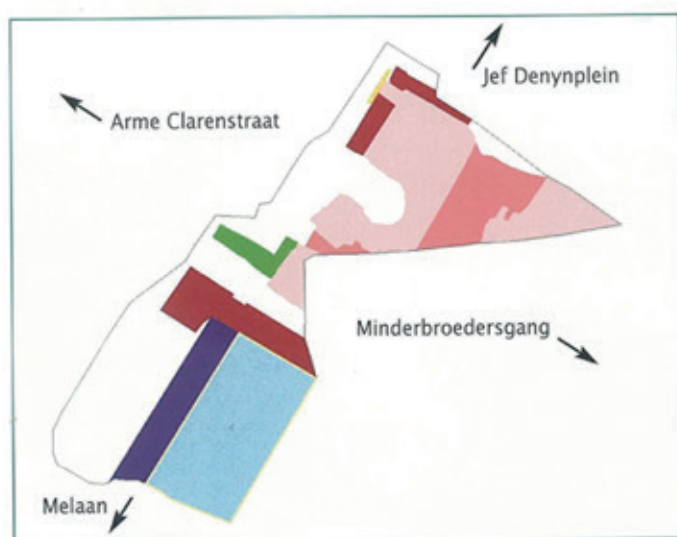

Tinnen pelgrimsinsigne

Een van de mooiste stukken is ongetwijfeld het tinnen pelgrimsinsigne dat in verrassend goede staat uit de beerput werd geplukt. De beerput werd in de loop van de 16de eeuw waar-

Melaan-Minderbroedersbrug

Vandaag kennen we de Melaan als straatnaam, maar het is bovenal de naam van één van de Mechelse vlieten die tot het begin van de vorige eeuw als open water door de stad liepen. Om velerlei redenen werden deze oude vlieten gedempt en als dusdanig verdwenen ze uit het straatbeeld. Het WIHCC-project, een samenwerkingsverband tussen verschillende Europese steden, wil daarin verandering brengen en deze historische waterlopen weer een prominente rol laten spelen in de binnenstad. Voor Mechelen betekent dit onder meer het openleggen van de Melaan. De heraanleg van deze vliet bood de archeologen de kans om een blik te werpen op één van de bruggen over de Melaan: de Minderbroedersbrug.

Tussen de Drabstraat en het Jef Denynplein maakt de Melaan een brede bocht. De bedding, gevat tussen twee kademuren, loopt vlak langs de gevels van het Stedelijk Conservatorium en het Cultuurcentrum. Bij het dempen van de Melaan in 1912-1913 werd in de bedding een riool gelegd en vervolgens werd de resterende ruimte tussen de kademuren opgevuld met zand. Sonderingen, uitgevoerd door de dienst Openbare Werken, hebben uitgewezen dat de kademuren nog steeds aanwezig zijn en in bijzonder goede staat verkeren. Of bij de werken ook de Minderbroedersbrug gespaard bleef, moest blijken uit het archeologisch onderzoek.

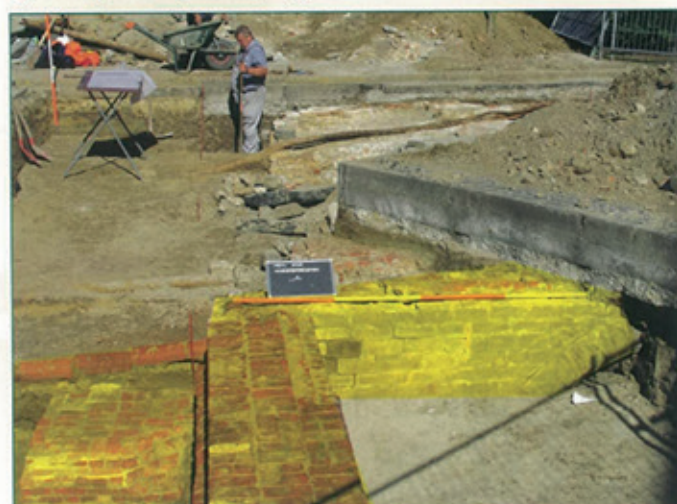
De brug wordt onder meer getoond op oude prenten en kaarten en vormt zeker vanaf de tweede helft van de 16de eeuw de verbinding tussen de huidige Arme Clarenstraat en de Minderbroedersgang.

Minderbroedersbrug omstreeks 1900

Wanneer ze precies gebouwd werd, was vooralsnog onbekend. Met een kleine sleuf aan het einde van de Minderbroedersgang hoopten de archeologen meer te weten te komen. Omwille van de drukke verkeerssituatie en de wirwar van kabels en leidingen werd de oppervlakte van het onderzoeksterrein beperkt gehouden.

Wat aan het licht kwam, waren de resten van twee opeenvolgende brugconstructies. Het grootste gedeelte van de werkput werd in beslag genomen door een brede, monumentale brug die in het verlengde van de Minderbroedersgang liep en in de loop van haar bestaan verschillende aanpassingen en herstellingen heeft gekend (op het grondplan: het gewelf in het roze en de muren in het rood). De bakstenen overwelfing bleek grotendeels intact. Mogelijk dateert deze constructie uit het begin van de 17de eeuw. De kademuren (op het grondplan: paars) zijn echter van latere datum.

Aanzet van de kademuur bij de brug

Uit historische bronnen weten we dat in 1610 de nieuwe Minderbroederskerk gebouwd werd, groter dan de voorgaande, en dat ter gelegenheid daarvan vlak naast de Minderbroedersbrug een tweede brug werd aangelegd die rechtstreeks toegang gaf tot de kerk. Mogelijk werd op datzelfde moment ook de Minderbroedersbrug vernieuwd.

Op één plaats, waar dieper gegraven kon worden, werd inderdaad een stuk van een oudere constructie ontdekt (op het grondplan: groen). Het betrof een verankeringsmuur, een muur die het bruggenhoofd vast zet in de oever. De muur lag perfect in lijn met de perceelsgrenzen langs de Arme Clarenstraat en was langs de binnenzijde voorzien van een zandstenen parament. Deze brug lijkt smaller dan zijn monumentale opvolger (al werd slechts één van de twee verankeringsmuren teruggevonden). De ouderdom van de constructie viel

Verankeringsmuur van de oude brug

helaas niet af te lezen uit de grondsporen. Waarschijnlijk had de brug ook nog een houten voorganger, maar daarvan werden in de kleine werkput geen resten teruggevonden. Wellicht leveren de werken bij het openleggen van de Melaan (voorzien in 2005-2006) nog bijkomende gegevens op voor het archeologisch onderzoek.

St.-Rombout

Op 6 december 2004 werd het reliekschrijn van de Heilige Rumoldus in de St.-Rombouts-kathedraal geopend, een gelegenheid die zich normaal maar eens in de 100 jaar voordoet. Wetenschappers hadden aangedrongen op een nieuw onderzoek van de beenderen van St.-Rombout. Het vorige onderzoek dateert van 1975 en de dateringsmethodes zijn sindsdien enorm verbeterd en op punt gesteld. In 1975 werden de beenderen door een team van de KULeuven gedateerd tussen 620 en 690 n.C. Het skelet zou volgens het UCL afkomstig zijn van een man tussen de 40 en 60 jaar oud. Uit het nieuwe onderzoek blijkt nu dat we het beeld dat we van de heilige hebben enigszins kunnen bijstellen.

Het nieuwe radiokoolstofonderzoek door Mark Van Strydonck (KIK/IRPA) bracht een ietwat oudere sterfdatum naar voor: tussen 580 en 655 n.C. Indien de beenderen toebehoren aan de heilige Rombout, dan was hij (nu met zekerheid) een Merovingische heilige! De man zou volgens Marit Vandenbruaene (VIOE) tussen de 35 en 40 jaar oud geworden zijn. Hij bezat een zeer smalle schedelvorm welke eerder atypisch is voor onze contreien en het skelet vertoonde sporen van vermoedelijk genezen rachitis (het gevolg van een tekort aan vitamine D), evenals een beginnende welvaartsziekte, te wijten aan een eiwitrijk dieet. Meting van de stabiele isotopen uit het botweefsel heeft tevens uitgewezen dat de man weinig of geen vis at. Waaraan hij gestorven is, kan op het bot niet worden afgelezen. Een letsel aan de schedel zou veroorzaakt zijn door processen die zijn opgetreden na zijn begraving.

Volgens de overlevering (Vita Rumoldi) was Rumoldus afkomstig van de Britse Eilanden en kwam hij in 745 te Mechelen aan. Hij zou hier gestorven zijn in 775. Zijn naam wordt reeds vermeld in de vroeg-9de-eeuwse litanieën van Keulen, Beieren en St.-Denis (Parijs). Zijn beenderen worden sinds de 13de eeuw bewaard in de kathedraal. Voordien werden ze bewaard in

de St-Romboutskapel op de Wollemarkt. Die kapel is thans verdwenen. Hij is de patroonheilige van de stad Mechelen en als dusdanig erg belangrijk voor de vroegste ontstaansgeschiedenis van de stad.

Een sterfdatum tussen 580 en 655 spreekt dan wel de overlevering tegen, toch stemt de nieuwe datering veel beter overeen met de overige literaire bronnen. Indien Rumoldus in 775 gestorven zou zijn, zou zijn naam wel erg snel (amper 25 jaar na zijn dood) verspreid zijn tot in het buitenland. Een vroege sterfdatum maakt deze verspreiding veel waarschijnlijker. De bewaring van een Merovingische heilige op de Wollemarkt doet bij de archeologen zeker vragen rijzen rond de ouderdom van de St.-Romboutskapel (of zijn voorganger) en de ouderdom van het bijhorende kerkhof.

Het onderzoek van het gebeente van de heilige Rumoldus kadert eveneens in een onderzoeksprogramma van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK), in samenwerking met het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE). De onderzoekers proberen mensen als Romuldus terug te plaatsen in hun historische context. Men moet er wel rekening mee houden dat de datering enkel aanduidt in welke periode iemand geleefd heeft. De methode kan niet gebruikt worden om een persoon te identificeren. Dat het gedateerde skelet ouder is dan verwacht, betekent dus absoluut niet dat de relieken die in de kathedraal bewaard worden niet van St.-Rombout afkomstig kunnen zijn. Deze vroege datering maakt de authenticiteit van de beenderen integendeel erg waarschijnlijk.

En tot slot...

Willen we al even vooruitblikken naar wat de winter van 2005-2006 voor ons in petto heeft.

Nog vóór het begin van de winter zal de archeologische ploeg de tweede campagne bij het Spijker afronden. Wat volgt is de verwerking van alle vondsten en bodemstalen (zeven, wassen, nummers, tekenen, etc.). Daarbij zal vooral aandacht gaan naar de vondsten uit de beerput, in het bijzonder de meest kwetsbare en vergankelijke materialen zoals glas, leer, metaal en hout. Deze moeten immers op gepaste wijze geconserveerd en bestudeerd worden. Meer hierover leest u in een volgende nieuwsbrief.

In de volgende editie zullen wij u ook verslag doen van de opgravingen die deze winter worden uitgevoerd bij het voormalige klooster van de Minderbroeders in het kader van het Masterplan Cultuurcentrum Mechelen. Het betreft de uitbreiding van de bebouwde ruimte vlak langs de kerk, ter hoogte van de vroegere pandgang. Alles doet vermoeden dat ook dit onderzoek een unieke kijk zal bieden op het rijke verleden van Mechelen.

Samenstelling en teksten

Liesbeth Troubleyn
Bart Robberechts

E-mail

archeologie@mechelen.be

Fotografie

Stad Mechelen
Regionale Beeldbank

Verantwoordelijke uitgever:

Koen Vancraeynest - Stadssecretaris

D/2005/0797/069